

Ана БАТАС
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

МЕСТО АКЦЕНТА У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

Наслов овог прилога може упућивати на значај који акценат српског језика има у настави српског језика као страног, али и на одређивање наглашених слогова. Иако би се било занимљиво бавити првом од две интерпретације наслова, у овом прилогу бавимо се само потоњом. Одређивање наглашених слогова, њихово изговарање, препознавање различитих облика речи захваљујући промени места акцента, несумњиво представља изазов приликом учења језика са покретним нагласком.

Као што је познато, језике према покретљивости нагласка делимо на оне са сталним и на оне са покретним нагласком (Гард 1993: 10, Пецо 1991: 19). Српски језик у том погледу спада у мешовит тип, с обзиром на то да су силазни акценти у највећем броју случајева везани за први слог, а да се узлазни налазе на сваком слогу осим последњег (Јокановић-Михајлов 2012: 14). У језицима са покретним нагласком наглашавање различитих слогова често је контрастивно, а у српском језику контрастиван може бити и квантитет наглашених и ненаглашених слова, као и квалитет наглашених (в. следећу табелу са примерима).

Место акцента	избори (ном. множине им. „избор”)	избори (2. л. једнине императива гл. „изборити”)
Квантитет наглашеног слога	рада (пр. „рад” у ном. једнине ж. рода)	рада (ген. једнине им. „рад”)

Квантитет ненаглашених слогова	куће (ген. једнине им. „кућа”)	куће (ном. множине им. „кућа”)
Квалитет наглашеног слога	замка (ном. једнине им. „замка”)	замка (ген. једнине им. „замак”)

Додатан проблем представљају промене акцената у оквиру морфолошких парадигми и приликом творбе речи, тзв. *акценатске алтернације* (Николић 1961–1962). Сматрамо да је у настави српског језика као страног неопходно акцентима приступити системски, уочавајући *акценатске парадигме* (Дешић 1976). Ова идеја није никаква новина када се у обзир узме настава других језика. У руском језику, на пример, постоје приручници намењени савладавању акцената руског као страног базирани на овом принципу (Шутова 2013).

За овај прилог изабрали смо да представимо само случајеве када се у парадигмама речи јављају акценатске алтернације по месту акцената, занемарујући остале акценатске алтернације (по квантитету и по квалитету). Сматрамо да је место акцената базични феномен и да би према томе у настави српског језика као страног требало кренути од њега. Други акценатски елементи нису неважни, али на основу искуства у настави акцената можемо тврдити да их без овладавања местом акцената нема сврхе увежбавати.

У даљем тексту изложићемо примере разврстане по врстама речи са коментарима, почевши од именица, преко придева, до глагола. Сваки кружић означаваће један слог, а пуни кружић акценатовани (наглашени) слог.

1. Именице

Именице мушког рода разврстали смо на три групе: на оне са непроменљивим нагласком и различитим бројем слогова, на оне са непроменљивим нагласком и истим бројем слогова и на оне са променљивим нагласком.

1.1. Именице мушког рода са непроменљивим местом акцената и различитим бројем слогова

прозор	●о	прозора	●оо
ваздух	●о	ваздуха	●оо
мајстор	●о	мајстора	●оо
разговор	●оо	разговора	●ооо

господин	●оо	господина	●ооо
грађанин	●оо	грађанина	●ооо
руководилац*	оо●оо	руководиоца	оо●ооо

*Именица *руководилац* (*руководиоца*) има различит број слогова упркос непостојању *а*, јер се поред те алтернације јавља и прелаз *л* у *о*.

1.2. Именице мушког рода са непроменљивим местом акцента и истим бројем слогова

ветар	●о	ветра	●о
купац	●о	купца	●о
податак	о●о	податка	о●о
недостатак	оо●о	недостатка	оо●о
ватрогасац	оо●о	ватрогасца	оо●о
земљописац	оо●о	земљописца	оо●о

Све именице мушког рода из горње табеле имају исти број слогова у номинативу и осталим падежима, не рачунајући генитив множине и множинска проширења (ветар – ветрови). На самом почетку учења места акцента можда би имало смисла раздвојити именице на ове друге групе да би они који уче српски језик као страни овладали наглашавањем онда када број слогова у речи остаје исти као број слогова у номинативу и онда када се број слогова повећава у зависним падежима¹.

1.3. Именице мушког рода са променљивим нагласком

дечак	●о	дечака	о●о
капут	●о	капута	о●о
шешир	●о	шешира	о●о
тротоар	о●о	тротоара	оо●о
крокодил	о●о	крокодила	оо●о

¹ Овим примерима нисмо придружили случајеве када у зависним падежима долази до дуљења (продужавања) слога када се сонант налази у рубу (коди), као што је у случајевима *палац – паца*.

тротинет	o●o	тротинета	oo●o
материјал	oo●o	материјала	ooo●o
аутомобил	ooo●o	аутомобила	oooo●o

2. Придеви (неодређени вид)

Придеве смо такође разврстали у три групе: на оне који имају непроменљиви нагласак, а задржавају исти број слогова, на оне који имају непроменљиви нагласак, али им се број слогова повећава и на оне са променљивим нагласком. У обзир смо узимали само неодређени придевски вид пошто се у оквиру парадигме одређеног придевског вида не мења место наглашавања.

2.1. Придеви са непроменљивим нагласком и истим бројем слогова

танак	●o	танка	●o
модар	●o	модра	●o
гладак	●o	глатка	●o
пријатан	●oo	пријатна	●oo
непријатан	●ooo	непријатна	●ooo
саосећајан	●oooo	саосећајна	●oooo

2.2. Придеви са непроменљивим нагласком и различитим бројем слогова

мекан	●o	мекана	●oo
прозван	●o	прозвана	●oo
уходан	●oo	уходана	●ooo
повезан	●oo	повезана	●ooo
убрзан	●oo	убрзана	●ooo
уплакан	●oo	уплакана	●ooo

2.3. Придеви са променљивим нагласком

широк	●о	широка	о●о
зелен	●о	зелена	о●о
црвен	●о	црвена	о●о
висок	●о	висока	о●о
шарен	●о	шарена	о●о
мален	●о	малена	о●о

3. Глаголи

У раду о акценатским парадигмама глагола (Батас 2020) издвојили смо следеће глаголске категорије: инфинитив, радни гл. придев, 1. лице једнине презенте, 3. лице множине презенте и 2. лице једнине императива. У обзир би се могли узети још и акценти аориста и трпног глаголског придева, али се њима тада нисмо бавили. За овај прилог преуредили смо тадашњу класификацију акценатских парадигми глагола уводећи као једини критеријум место акцента.

3.1. Глаголи са непроменљивим нагласком

јести	јео	једем	једу	једи
●о	●о	●о	●о	●о
појести	појео	поједем	поједу	поједи
●оо	●оо	●оо	●оо	●оо
желети	желео	желим	желе	жели
●оо	●оо	●о	●о	●о
пожелети	пожелео	пожелим	пожеле	пожели
о●оо	о●оо	о●о	о●о	о●о

3.2. Глаголи код којих се нагласак мења у императиву

послати	послао	пошаљем	пошаљу	пошаљи
●оо	●оо	●оо	●оо	о●о

3.3. Глаголи код којих се мења нагласак у радном глаголском придеву

прочитати	прочитао	прочитам	прочитају	прочитај
о●оо	●ооо	о●о	о●оо	о●о

3.4. Глаголи код којих се мења нагласак у презенту
(у свим облицима)

уписати	уписао	упишем	упишу	упиши
о●оо	о●оо	●оо	●оо	о●о
замолити	замолио	замолим	замоле	замоли
о●оо	о●оо	●оо	●оо	о●о

3.4. Глаголи код којих се мења нагласак у императиву и у свим
лицима презента осим 3. лица множине

преспавати	преспавао	преспavam	преспавају	преспавај
о●оо	о●оо	●оо	о●оо	●оо

3.5. Глаголи код којих се мења нагласак у императиву и у свим лицима
презента

сарађивати	сарађивао	сарађујем	сарађују	сарађуј
оо●оо	оо●оо	о●оо	о●оо	о●о

3.6. Глаголи код којих се у инфинитиву разликује нагласак
у односу на остале облике

путовати	путовао	путујем	путују	путуј
о●оо	●ооо	●оо	●оо	●о

Код глагола би се настава акцената могла повезати са наставом морфологије, јер се неке од ових уочених правилности важе само за одређене врсте глагола.

На крају дајемо пример вежбања, објављено претходно у акценатском квизу у *Свету речи*, које није у вези са врстом речи.

Упишите следеће речи у табелу.

дводимензионално, разгледница, готовински, послужитељ, вегетаријанац, заобилазница, летачица, љубичасто, ентузијазам, летовалиште, неизговорено, експресионизам, заробљеници, готовина, алтернатива, заглупљујући, намргођено, задржавање, ограничавати, еволуциони, заљубљивање, демобилисати, ватрогасац, преусмеравати, колонизовати, олакшица, задужење, посматрајући, интелектуални, модернизовати, економија, пројектовати, водоинсталатер, легализовање, амбициозно, импровизација

Сваки кружић означава слог, а пуни кружић акценатовани (наглашени).

●ooo			
o●oo			
oo●o			
●oooo			
o●ooo			
oo●oo			
ooo●o			
●ooooo			
o●oooo			
oo●ooo			
ooo●oo			
oooo●o			

ЛИТЕРАТУРА

Батас 2020: Акценатске парадигме и алтернације у настави српског језика као страног”, [in:] В. Крајишник (ур.) *Српски као страни у теорији и пракси IV*, Београд: Филолошки факултет, 2020, 89–102.

Гард 1993: Paul Garde, *Naglasak*, Zagreb: Školska knjiga.

Дешић 1976: Милорад Дешић, „Акцентатске парадигме у српскохрватском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 5, 689–704.

Јокановић-Михајлов 2012: Јелица Јокановић-Михајлов, *Прозодија и говорна култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Николић 1961–1962: Берислав Николић, Акцентатске алтернације у савременом српскохрватском књижевном језику, *Јужнословенски филолог*, XXV, 185–196.

Пецо 1991: Asim Peco, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, peto izdanje, Beograd: Naučna knjiga.

Шутова 2013: М. Н Шутова, *Пособие по обучению русскому ударению для изучающих русский язык как иностранный*, Москва: Русский язык. Курсы.

Кључ

•○○○	разгледница	љубичасто	олакшица
○•○○	готовински	послужитељ	летачица
○○•○	готовина	ватрогасац	задужење
•○○○○	летовалиште	пројектовати	амбициозно
○•○○○	заглуљујући	намргођено	посматрајући
○○•○○	задржавање	заљубљивање	економија
○○○•○	ентузијазам	заробљеници	алтернатива
•○○○○○	дводимензионално	еволуциони	интелектуални
○•○○○○	колонизовати	легализовање	модернизовати
○○•○○○	заобилазница	неизговорено	демобилисати
○○○•○○	ограничавати	преусмеравати	импровизација
○○○○•○	вегетаријанац	експресионизам	водонсталатер